

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на **Деница Тенчева Илиева**

***„Сравнителен анализ на керамиката от Югоизточна България и
Североизточна Егея в края на III и началото на II хилядолетие пр.Хр.“***

за получаване на научна и образователна степен „доктор“

образователно направление 2.2. История и археология

(Стара история - Праистория)

Рецензент: доц. д-р Стефан Цветков Александров

Национален Археологически Институт с Музей - БАН

Дисертационният труд е посветен на най-многобройния и най-дискутиран в нашата наука археологически извор – керамичните съдове. Зададената тема предполага както обработка на керамични масиви от ранната и средна бронзова епоха в два отделни културни региона, така и техния сравнителен анализ и интерпретация. Дисертацията засяга и един от широко дискутираните напоследък въпроси, свързани с връзките (културни, търговски и др.) между части от днешните български земи и цивилизациите на бронзовата епоха от Егея и Анатолия. Трудът е самостоятелна разработка на дисертанта и се състои от Увод, 7 глави и Заключение – общо 211 страници текст и 17 страници списък на използваната литература, както и 2 *Приложения*: „А“ – каталог на обработените съдове и 31 таблици и „В“ – 23 фигури, 49 карти и 222 табла.

В **Увода** (с. 1-5) са представени хронологическите и териториални рамки на изследването, дефинирани в контекста на етапите РБЕ-3 и СБЕ в „...източната част на Горнотракийската низина“ и „...Северозападното Анатолийско крайбрежие и Севрноегейските острови“ (с.2). Основните цели и задачи на изследването са концентрирани около изясняването на мястото на изследваните керамични масиви „...спрямо културната среда на Североизточна Егея“ (с.3).

Глава I (с. 6 - 24) е посветена на проучванията по темата, както и на периодизационните схеми на БЕ в българските земи. Направен е много подробен преглед на предходните изследвания, които в някои случаи излиза извън хронологическите и географски рамки на изследваната тема, но пък, от друга страна, показва отличната историографска осведоменост на дисертанта. Хронологически, рамките на етапите РБЕ III – СБЕ са поставени между 2500/2400 – 1600/1500 г. пр.Хр., но предвид темата на дисертацията изследването е фокусирано в диапазона края на III – началото на II хил. пр.Хр.

В **Глава II** (с. 25 - 40) са разгледани изворовата база и някои методологични проблеми на изследването. Като основна изворова база на труда са посочени материалите от 5 обекта – селищни могили св. Кирилово, Езеро, Нова Загора, Гълъбово и Мъдрец, но всъщност са обработени и дискутирани материали и от Караново, Чокоба, Констанция и др. Изключени са материалите от гробни комплекси, но са използвани такива от ритуални структури. Като цяло, обработените от автора общо 2262 керамични единици, от които 148 цели форми, са напълно достатъчни за изпълнение на поставените в Увода цели и задачи на дисертацията. При публикуване на труда бих препоръчал тази част да бъде поставена в следващата глава, която дискутира „*археологическите обекти, включени в изследването*“.

Следващата част от тази глава е посветена на принципите на класификация, използвани в дисертацията. За основа тук е прието 12-то издание на

монографията на Анна Шепард от 1954 г., която, по мое мнение, и до днес остава едно от най-добрите изследвания по въпроса. Представени са основните принципи, по които по-нататък са определени технологичните групи, както и типологията на формите и украсата. Считаю, че по-удачно би било тази част, както и следващата – представяща наименованията на основните форми съдове, да намери място в началото на глава IV, която е посветена на точно тези въпроси.

В **Глава III** (с. 41 - 57) са представени основните данни за археологическите обекти, материали от които са анализирани в дисертацията. Прави впечатление, че тук, макар и кратко, е представена Азмашката могила, която не е дискутирана по-нататък в дисертацията, докато обекти като Чокоба, Биково и Констанция, които се дискутират – не. Като цяло, прегледът, въпреки и кратък, е информативен, като показва много доброто познаване от страна на дисертанта на проблемите, свързани с проучванията и, най-вече, на публикуването на резултатите от разкопките и информационната стойност на материалите от тях.

Глава IV (с. 58 - 130) е основната в дисертационния труд. Тя е посветена на *„класификацията и характеристиката“* на керамиката от изследвания период. Обработените цели съдове и керамични фрагменти са обединени в 14 технологични групи. От типологическа гледна точка керамичният комплекс е включен в 13 категории съдове, като терминът „категория“ е свързан с предполагаемата функция на съда. Основа за изграждането на типологическите редове е формата на съда или части от него, отнесена към геометрични форми като конус и сфера. Подтиповете и вариантите са определени спрямо оформянето на устието и неговия ръб, наличието и мястото на окачване на дръжките и др. По отношение на украсата са изведени алгоритми за нейното систематизиране и представяне.

Като цяло, типологията на керамиката от дискутирания период е много добре представена, като следва зададените от автора алгоритми. Подобна картина на керамичния репертоар за периода РБЕ 3 – СБЕ се представя за първи път в българската историография и определено е един от най-важните приноси на дисертацията. При публикуването ѝ бих препоръчал паниците, представени в тип I.2. – конични с *„леко извити стени“*, да бъдат обособени в отделен тип – част от полусфера, например.

Останалите две части от тази глава представляват задълбочен анализ на керамичното производство в дискутирания регион от средата на III хил. пр.Хр. до първите векове на II хил. пр.Хр. Заслужава внимание добре аргументираният извод за относително *„плавните“* промени в керамичното производство между етапите РБЕ 2 и РБЕ 3. С приносен характер са и изводите относно мястото на отделни строителни хоризонти от Гълъбово, Мъдрец, Дядово и др. в периода на преход между РБЕ и СБЕ. Характеристиките на керамичния комплекс от началото на II хил. пр.Хр. също са добре представени. Заслужава внимание и направеният извод за увеличаването на броя на съдовете за *„...съхранение, транспортиране, разливане и консумация на течности“* (с.121-122), което авторът свързва с повишеното производство на *„определени напитки“*.

Глава V (с. 131 - 166) е посветена на *„диахронен сравнителен анализ на керамиката“* от българските земи. Направен е много подробен анализ на технологията на изработка, появата и развитието на основните керамични форми, представени в предходната глава. Основно внимание тук, разбираемо, е обърнато на по-многобройните като количество и по-запазени като цели форми категории съдове – паниците, купите, чашите и каните. Изведените закономерности в тяхното развитие са добре обосновани, като подобен анализ се прави за първи път в българската литература.

Глава VI (с. 167 - 189) ни представя сравнителен анализ на керамиката от Югоизточна България и Егейско-анатолийския свят през дискутирания период.

Очевидно е, че подобен анализ би имал по-голяма стойност при изработване на класификация и типология на керамиката от тези региони, базирани на принципите, приети от автора. Но, също така е очевидно, че подобен подход излиза далеч от рамките на един дисертационен труд, като изработването на подобна единна типология не е по силите на един единствен автор. В този смисъл, предложението от дисертанта за търсене на общи форми и украси ми се струва удачен за постигане на поставените цели.

Изложеното в тази глава показва много доброто познаване на керамичните комплекси от Източна Тракия, Северозападна Анатолия и Северногейските острови. Тук ще посоча само подробния и добре аргументиран анализ на керамичния комплекс от Канлъгечит (Източна Тракия) и Троя (Северозападна Анатолия) и дискутираните паралели с български обекти, основно Гълъбово, както и на материалите от Терми на остров Лесбос. Логично, най-близки паралели на българските материали са открити в най-близко разположените обекти – Канлъгечит и Скала Сотирос, както и в Троя, за паралелите с която е направена и връзка с *„количеството публикувани материали от мащабните разкопки“* там (с.188).

Глава VII (с. 190 - 203) е посветена на безусловните свидетелства за контакти между дискутираните региони, а именно импортните керамични съдове. Анализът им е обособен в две части: втора половина на III хил. пр.Хр. и финала на III хил. пр.Хр. – началото на II хил. пр.Хр.

В първата част подробно са представени „троянските чаши“ – 7 цели и 13 фрагмента и съдовете с червена ангоба от Констанция. Във втората част са анализирани материалите от с.м. Гълъбово, от която са разгледани всички импортни керамични съдове – *„сирийска бутилка“* и *„шише на поклонника“*, кани, амфори, паници и др. Направеният преглед е обстоен, показващ всички възможности за анализ и интерпретация на импортите.

При публикуване на дисертационния труд бих препоръчал на автора да дискутира по-подробно въпроса за наличието на „търговски колонии“ през епохата в Тракия, както и на гробните комплекси от СБЕ, инвентарът на част от които е с категорично „импортен“ характер.

В **заключението** (с.204 - 211) изводите от анализа в глави II – VII са представени в обобщен вид. Без да повтарям посочените по-горе приноси бих искал да отбележа:

1. Темата е дисертабилна; такъв род изследване се прави за първи път в българската археология;
2. Изследването върви логически, въз основа на самостоятелно изработени от дисертанта алгоритми както за класификация и типология, така и за анализ на отделните форми.
3. Изведените типове са удачно разгледани в контекста на културно-историческото развитие през ранната и средна бронзова епоха в Егейския свят и Анатолия;
4. Използваната литература е изчерпателна, каталогът и илюстративната част са представени на високо научно ниво;
5. По темата на дисертацията са публикувани 1 самостоятелен труд и два труда в съавторство.

С оглед на посочените приноси на дисертацията **гласувам ЗА присъждането на Деница Тенчева Илиева на образователната и научна степен доктор.**

23.06.2023

София

С уважение:

/доц. д-р Стефан Александров/